

Eksistentialisme og eksistentielle fortællinger

- Teori-kompendium



Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche and Jean-Paul Sartre

Eksistentialisme

Udgangspunkt:

Tilværelsens grundlæggende absurditet/meningsløshed (livet er fundamentalt set meningsløst og uden formål)

Eksistentielle grundvilkår:

(= betingelser vi er underlagt alene i kraft af at vi eksisterer) død, ensomhed, genstandsløs angst (angsten for intetheden/meningsløsheden, angsten for at være til)

Eksistentielle tematikker:

Livets store spørgsmål, fx: hvad er meningen med livet? Døden? Kærligheden?

Forkert løsningsmodel:

- at lade sig styre af omgivelserne (miljø, opdragelse, mv.)
- at lade andre (ideologier, traditioner) definere meningen med ens liv
- at fortrænge problemet ved at være optaget af daglige gøremål
- at undlade at reflektere over eget liv

Dette betegnes at være/blive fremmedgjort (at leve på andres betingelser, at spille roller). Man taler som regel om fremmedgørelse når mennesker føler, ser, opfatter deres omgivelser som uforståelige - til forskel fra en tilstand hvor man føler sig i enhed med omgivelserne. Det kan fx være i forhold til ens sociale omgivelser, familie, miljø eller arbejde.

Rigtig 'løsningsmodel':

- selv at tage ansvaret for sit eget liv gennem konsekvente valg. Selvrealisering.
- selv at definere meningen med sit liv ved at frigøre sig fra den tvang der ligger i etablerede ideologier/normer

Dette betegnes at blive sig selv, at få eksistens (at leve på egne betingelser, at leve ærligt)

Det at livet på forhånd er meningsløst og personligheden "tom", er dybest set positivt fordi det giver en fundamental frihed: mennesket vælger selv hvad det vil fylde tomheden ud med (essens), og det tager selv ansvaret for dette valg. På den anden side er det netop denne valgfrihed som skaber angst, fordi der ikke er noget på forhånd givet som man kan støtte sig til. Der er tale om at individet oplever en grundlæggende eksistentiel angst.

Med Jean Paul Sartres ord – 'eksistens går forud for essens':

- essens: rummer idé om at mennesket har et forudgivent formål
- eksistens: Menneskets eksistens/identitet/tilværelse – msk skaber sin egen tilværelse

Traditionelt: essens går forud for eksistens: menneskets opgave er at erkende og realisere en forud given personlighedskerne. Determinisme. Essentialisme

Eksistentiaalistisk: eksistens går forud for essens: menneskets opgave er frit at vælge hvad og hvem det vil være. Ikke-deterministisk og ikke-essentialistisk livsanskuelse.

Særligt for den kristne eksistentialisme (Kierkegaard som den store forgænger):

- mennesket må tage personlig stilling og vælge det gode i en verden der ofte domineres af det onde
- mennesket må overgive sig til Gud, og derved bliver alting muligt - man kan genvinde livsglæden og roen. Angsten og fortvivlelsen overvindes (stadiet for det religiøse menneske Kierkegaard)

Eksistentialisme

Kort fortalt er eksistentialismen troen på, at mennesket skaber sin egen tilværelse, altså sin egen eksistens og identitet, igennem valg og handling. Ingen mening eller objektiv sandhed er givet på forhånd. Mening med tilværelsen kan kun skabes som følge af de valg vi træffer. Det forhold at der ikke eksisterer en objektiv sandhed eller mening med livet, gør folk angst. Den eneste måde at overvinde den angst på er ved at vælge, for kun dermed kan man skabe mening med sin tilværelse.

De første filosoffer, man betragter som værende eksistentialistiske er Søren Kierkegaard og Friedrich Nietzsche.

Nietzsche (1844-1900): Gud er død, slavemoral og herremoral

Nietzsche var efter stort set alle etablerede idealer og tankeformer, men lagde især skarpt afstand til ideen om en religiøs mening med tilværelsen og religiøse dogmer som han opfattede som udslag af selvbedrag. Han er da også ophavsmanden bag erklæringen: "Gud er død".

Mennesket har ifølge Nietzsche ingen skæbne; det er ikke forudbestemt/determineret til noget. Den eneste gyldige mening med tilværelsen er overmenneskets vilje til magt. Overmennesker med vilje til magt var for Nietzsche de personer som indser at de herskende værdier er hule. Derved bliver overmennesket fri til selv at skabe nye værdier og skabe sit eget liv (selvudfoldelse som værdi). De har det Nietzsche kalder **herremoral**.

Modsætningen hertil er mennesker som er styret af **slavemoral**, dvs. den borgerlige kulturs værdier og normer, herunder især middelmådig kristendomsdyrkelse som undertrykker mennesket og virker livsødelæggende pga. snæversyn, fordomsfuldhed, indskrænkethed mv. Mennesker styret af slavemoral er viljesvage og underkuede.

Spørgsmål til teksten:

1. Hvilke eksistentielle valg træffes der i eventyret? Brug modellen s. ~~29~~ ³³
2. Hvad er tekstens determinationspunkt? Og kulminationspunkt? Og hvilken morale kan udledes heraf?
3. Hvilke af grundtemaerne s. ~~29~~ ³³ passer på eventyret?
4. Hvordan kan vi som læsere iagttage os selv/spejle os i fortællingen og hvad kan vi evt. lære?

Hans Christian Andersen: Hyrdinden og skorstensfejeren (1845) (fra litteraturportalen.dk)

5 Har du nogensinde set et rigtig gammelt træskab, ganske sort af alderdom og skåret ud med snirkler og løvværk? Just sådant et stod der i en dagligstue, det var arvet fra oldemoder, og udskåret med roser og tulipaner fra øverst til nederst; der var de underligste snirkler og mellem dem stak små hjorte hovedet frem med mange takker, men midt på skabet stod snittet en hel mand, han var rigtignok grinagtig at se på og grine gjorde han, man kunne ikke kalde det at le, han havde gedebukkeben, små horn i panden og et langt skæg. Børnene i stuen kaldte ham altid *gedebukkebensoverogundergeneralkrigskommandersergenten*, for det var et svært navn at sige, og der er ikke mange der får den titel; 10 men at lade ham skære ud det var også noget. Dog nu var han der jo! altid så han hen til bordet under spejlet, for der stod en yndig lille hyrdinde af porcelæn; skoene var forgyldte, kjolen nydelig hæftet op med en rød rose og så havde hun guldhat og hyrdestav; hun var dejlig.

15 Tæt ved hende stod en lille skorstensfejer, så sort som et kul, men i øvrigt også af porcelæn; han var lige så ren og pæn som nogen anden, at han var skorstensfejer, det var jo bare noget han forestillede, porcelænmageren kunne lige så godt have gjort en prins af ham, for det var ét!

Der stod han med sin stige så nydeligt, og med et ansigt, så hvidt og rødt, som en pige og det var egentligt en fejl, for lidt sort kunne han gerne have været. Han stod ganske nær ved hyrdinden; de var begge to stillede hvor de stod, og da de nu var stillede, så havde de forlovet sig, de passede jo for hinanden, de var unge folk, de var af samme porcelæn og begge lige skrøbelige.

20 Tæt ved dem stod der nok en dukke, der var tre gange større, det var en gammel kineser, som kunne nikke; han var også af porcelæn og sagde at han var bedstefader til den lille hyrdinde, men det kunne han nok ikke bevise, han påstod at han havde magt over hende, og derfor havde han nikket til gedebukkebensoverogundergeneralkrigs-kommandersergenten, der friede til den lille hyrdinde.

25 "Der får du en mand," sagde den gamle kineser, "en mand, som jeg næsten tror er af mahognitræ, han kan gøre dig til gedebukkebensoverogundergeneralkrigskommandersergentinde, han har hele skabet fuldt af sølvtøj, foruden hvad han har i de hemmelige gemmer!"

"Jeg vil ikke ind i det mørke skab!" sagde den lille hyrdinde, "jeg har hørt sige, at han har derinde ellevor porcelænskoner!" –

30 "Så kan du være den tolvte!" sagde kineseren, "i nat, så snart det knager i det gamle skab, skal I have bryllup, så sandt som jeg er en kineser!" og så nikkede han med hovedet og faldt i søvn.

Men den lille hyrdinde græd og så på sin hjertensallerkæreste, den porcelænskorstensfejer.

"Jeg tror jeg vil bede dig," sagde hun, "at du vil gå med mig ud i den vide verden, for her kan vi ikke blive!"

35 "Jeg vil alt hvad du vil!" sagde den lille skorstensfejer, "lad os straks gå, jeg tænker nok jeg kan ernære dig ved professionen!"

"Bare vi var vel nede af bordet!" sagde hun, "jeg bliver ikke glad før vi er ude i den vide verden!"

40 Og han trøstede hende og viste hvor hun skulle sætte sin lille fod på de udskårne kanter og det forgyldte løvværk ned om bordbenet, sin stige tog han også til hjælp og så var de nede på gulvet, men da de så hen til det gamle skab, var der sådant et røre; alle de udskårne hjorte stak hovederne længere frem, rejste takkerne og drejede med halsen; *gedebukkebens-overogundergeneralkrigskommandersergenten* sprang højt i vejret, og råbte over til den gamle kineser, "nu løber de! nu løber de!"

Da blev de lidt forskrækkede, og sprang gesvindt op i skuffen til forhøjningen.

45 Her lå tre, fire spil kort, som ikke var komplette og et lille dukketeater, der var rejst op, så godt det lod sig gøre; der blev spillet komedie og alle damerne, både rudere og hjerter, kløver og spader, sad i første række og viftede sig med deres tulipan og bag ved dem stod alle knægtene og viste at de havde hoved, både foroven og forneden, således som spillekort har det. Komedien handlede om to, som ikke måtte få hinanden, og hyrdinden græd derover, for det var ligesom hendes egen historie.

50 "Det kan jeg ikke holde ud!" sagde hun. "Jeg må op af skuffen!" men da de kom på gulvet og så op til bordet, så var den gamle kineser vågnet, og rokkede med hele kroppen, han var jo en klump forneden!

"Nu kommer den gamle kineser!" skreg den lille hyrdinde og så faldt hun lige ned på sine porcelænsknæ, så bedrøvet var hun.

"Jeg får en tanke," sagde skorstensfejeren, "skulle vi krybe ned i den store potpourrikrukke der står i krogen, der kan vi ligge på roser og lavendler og kaste ham salt i øjnene når han kommer."

55 "Det kan ikke forslå!" sagde hun, "desuden ved jeg at gamle kineser og potpourrikrukken har været forlovede og der bliver altid lidt godhed tilbage når man således har stået i forhold! nej der er ikke andet for end at gå ud i den vide verden!"

"Har du virkelig mod til at gå med mig ud i den vide verden?" spurgte skorstensfejeren. "Har du betænkt hvor stor den er, og at vi aldrig mere kan komme her tilbage!"

60 "Det har jeg!" sagde hun.

Og skorstensfejeren så ganske stift på hende og så sagde han: "Min vej går gennem skorstenen! har du virkelig mod til at krybe med mig gennem kakkellovnen både gennem tromlen og røret? så kommer vi ud i skorstenen og der forstår jeg at bruge mig! vi stiger så højt at de ikke kan nå os, og øverst oppe er der et hul ud til den vide verden!"

65 Og han førte hende hen til kakkellovnsdøren.

"Der ser sort ud!" sagde hun, men hun gik dog med ham, både gennem tromlen og gennem røret, hvor der var den bælgmørke nat

"Nu er vi i skorstenen!" sagde han, "og se! se! ovenover skinner den dejligste stjerne!"

70 Og det var en virkelig stjerne på himmelen, der skinnede lige ned til dem, ligesom om den ville vise dem vejen. Og de kravlede og de krøb, en gruelig vej var det, så højt, så højt; men han løftede og lettede, han holdt hende og viste de bedste steder hvor hun skulle sætte sine små porcelænsfødder og

så nåede de lige op til skorstensranden og på den satte de sig, for de var rigtignok trætte og det kunne de også være.

75 Himlen med alle sine stjerner var oven over, og alle byens tage neden under; de så så vidt omkring, så langt ud i verden; den stakkels hyrdinde havde aldrig tænkt sig det således, hun lagde sit lille hoved op til sin skorstensfejer og så græd hun, så at guldet sprang af hendes livbånd.

"Det er alt for meget!" sagde hun. "Det kan jeg ikke holde ud! Verden er alt for stor! gid jeg var igen på det lille bord under spejlet! jeg bliver aldrig glad før jeg er der igen! nu har jeg fulgt dig ud til den vide verden, nu kan du gerne følge mig hjem igen, dersom du holder noget af mig!"

80 Og skorstensfejeren talte fornuftig for hende, talte om gamle kineser og om gedebukkebensoverogundergeneralkrigs-kommandersergenten, men hun hulkede så gruelig, og kyssede sin lille skorstensfejer, så han kunne ikke andet end føje hende, skønt det var galt.

85 Og så kravlede de igen med stor besværlighed ned af skorstenen, og de krøb gennem tromlen og røret, det var slet ikke rart, og så stod de i den mørke kakkelovn; der lurede de bag døren for at få at vide, hvorledes det stod til i stuen. Der var ganske stille; de kiggede ud – ak, der lå midt på gulvet den gamle kineser, han var faldet ned af bordet, da han ville efter dem og lå slået i tre stykker; hele ryggen var gået af i én stump og hovedet lå trillet hen i en krog; gedebukkebensoverogundergeneralkrigskommandersergenten stod hvor han altid havde stået og tænkte over.

90 "Det er grueligt!" sagde den lille hyrdinde, "gamle bedstefader er slået i stykker, og vi er skyld deri! det kan jeg aldrig overleve!" og så vred hun sine små bitte hænder.

"Han kan klinkes endnu!" sagde skorstensfejeren. "Han kan meget godt klinkes! – Vær bare ikke så heftig! når de limer ham i ryggen og giver ham en god klinke i nakken, så vil han være så god som ny igen og kan sige os mange ubehageligheder!"

"Tror du?" sagde hun. Og så krøb de op igen på bordet hvor de før havde stået.

95 "Se så langt kom vi!" sagde skorstensfejeren, "der kunne vi have sparet os al den ulejlighed!"

"Bare vi havde den gamle bedstefader klinket!" sagde hyrdinden. "Kan det være så dyrt?"

Og klinket blev han; familien lod ham lime i ryggen, han fik en god klinke i halsen, han var så god som ny, men nikke kunne han ikke.

100 "De er nok bleven hovmodig, siden De har været slået i stykker!" sagde *gedebukkebensoverogundergeneralkrigs-kommandersergenten*, "jeg synes dog ikke, at det er noget at være så forfærdeligt af! skal jeg have hende eller skal jeg ikke have hende?"

105 Og skorstensfejeren og den lille hyrdinde så så rørende på den gamle kineser, de var så bange han skulle nikke, men han kunne ikke og det var ham ubehageligt at fortælle til en fremmed, at han havde bestandig en klinke i nakken, og så blev de porcelænsfolk sammen og de velsignede bedstefaders klinke og holdt af hinanden til de gik i stykker.

Introduktion: Hvad er eksistentialisme?



Hvilken vej skal vælges?

Faktaboks: Eksistentialisme

Eksistentialisme

Fra latin: *ex+statis* : Træde frem, komme til syne.

Eksistentialismens fokus er, at vi har en bevidsthed om os selv. Vi kan tænke over, hvad vi gør og hvem vi er. Det kan dyr i modsætning til mennesket ikke.

Vi har muligheden for at se på vores liv og os selv udefra og stille os selv spørgsmål som 'hvorfor er jeg her', 'hvad vil jeg med mit liv', 'hvorfor endte jeg her'.

Vi er frie individer, der kan træffe frie valg og ændre vores liv, uden at være bestemt til noget på forhånd.

Dette virker herligt og grænseløst – men vi støder på vores egen grænsebom, for vi kan ikke vælge alt. Vi er nødt til at vælge mellem alle de muligheder, der ligger foran os, mange eller få, og så bliver det straks mere alvorligt og besværligt.

Blandt alle valgmuligheder skal jeg vælge den mulighed, der er bedst for lige mig, og som giver mest mening for mig både lige nu, og måske også i fremtiden. Jeg kan spørge andre om råd eller vejledning, men selve valget er mit og kun mit. Det får ikke kun konsekvenser for mig, men også for dem, jeg møder, for de bliver påvirket af mine valg. Så på den måde får jeg også et ansvar for dem, og jeg kan ikke undskylde mine valg og det, jeg kommer ud for med forklaringer om barndom, gener o. lign.

Der kommer en følelse af angst, når jeg skal vælge og handle og denne angst bliver tydeligst, når jeg er i krise.

Derfor er det i valgsituationen, vi viser, hvem vi er, eller ikke er.

Når vi i en livskrise skal vælge og oplever angsten ved det valg, vi skal tage, viser vores handling, hvem vi er. Vi kan prøve at undgå at vælge og lade andre bestemme for os, følge strømmen og håbe på det bedste. Men det er jo altså også et valg.

Hvis jeg har dårlige karakterer eller for højt fravær og intet gør for at ændre det, kan jeg ikke undskylde mig med, at læreren er for dårlig, og at jeg har svært ved at komme op om morgenen. Det er op til mig at ændre på det ved at tale med studievejlederen, og ved at stå op til tiden. Eller jeg kan vælge at se i øjnene, hvad der gør, at jeg vælger ikke at handle.

Vi har en fortid, men den giver ikke nødvendigvis retningen for fremtiden. Vi kan altid vælge og selv skabe vores fremtid fra nu, i dette øjeblik. Vælger man at tage ansvaret for at skabe sit liv og sin livssituation, skaber man mening i sit liv.

Hvad skal Victor vælge?

Victor er velbegavet, har afsluttet 9. klasse og har længe mærket et pres fra sine forældre om at starte på en ungdomsuddannelse. Flere af hans venner har nemlig valgt en ungdomsuddannelse.

Han er træt af lektier og undervisning, og faktisk har han mest lyst til at tage det roligt et stykke tid – tage på efterskole, gå med aviser, spille lidt fodbold eller sådan...

Men han starter alligevel på ungdomsuddannelsen. Det går nogenlunde i starten, hvor der er introforløb og fester. Vennerne er også tæt på ham hele dagen, lidt ligesom i folkeskolen. De låner også gerne opgaver til afskrift, når det lige kniber for ham at få afleveret til tiden.

Men der kommer projektperioder, fremlæggelser og opgaver, hvor han er nødt til at vise, hvad han selv har forberedt og hvad han selv kan, uden hjælp. Her kan han ikke undgå at udstille, at han ikke har styr på så meget af det faglige.

Forløbet går sin skæve gang, og efter juleferien på 2. år er det tydeligt, at der må ske noget: Fraværet er højt, han mangler stort set at aflevere alle årets skriftlige opgaver, og lærerne og rektor, der allerede har givet flere advarsler, har fået nok.

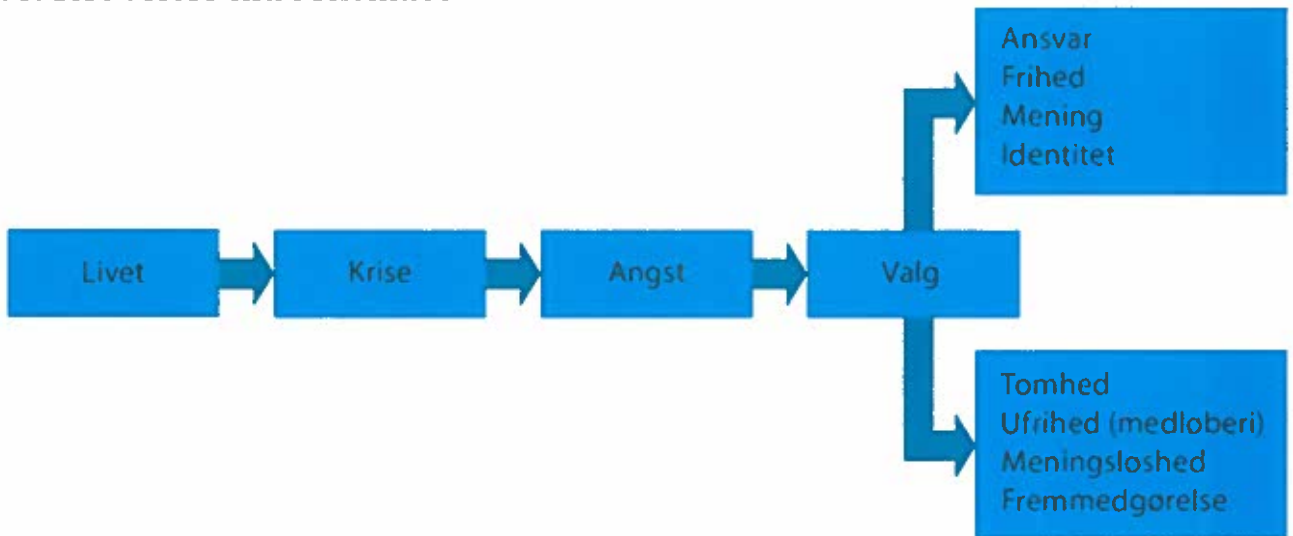
Hjemme er der en spændt og trykket stemning, fordi hans forældre er ved at miste håbet om en talentfuld søn, der står og stråler med 'huen' og et godt gennemsnit. Selv om de kan mærke, at det går den forkerte vej, er de dog langt fra klar over, hvor slemt, det står til.

Vennerne er der stadig: Nogle af dem har hvisket og skrevet svar til ham, når læreren har tvunget ham til at svare i timerne. Men han kan mærke, at de er ved at blive trætte af at give ham hjælp. De har i stigende grad selv fokus på karakterer, præstationer og det faglige.

Der er også et par stykker, der har det lidt ligesom ham. Dem hænger han mere og mere ud med i kantinen og i byen, mens de andre har undervisning. Der sker ikke så meget, når han er sammen med dem. De ser YouTube-klip, gamer, går i byen og lignende. Han føler sig tit lidt tom og alene, når han er på vej hjem fra dem....

Han ved inderst inde, at han efterhånden ikke kan undgå at vælge.

Opgave: Sæt Victor ind i skemaet



• Liv krise valg.

Illustration: Liselotte Henriksen/Systeme

1. Prøv at sætte Victor ind i skemaet, vist herover.
2. Tag en runde i gruppen, hvor I hver især fortæller om et valg i jeres liv, der har haft stor betydning. Kan jeres fortællinger passe i figuren ovenfor?

Opgave: Hvad skal Victor gøre?

1. Skal han fortsætte og håbe på, at tingene løser sig af sig selv?
2. Skal han prøve at gøre noget ved, at han mangler lysten og viljen til at følge undervisningen? Han synes, at den er kedelig og meget langt fra, hvor han synes, han er lige nu.
3. Skal han fortælle sine forældre, hvilken situation, han er i? Hvorfor? Hvorfor ikke?
4. Skal han melde sig ud af Ungdomsuddannelsen? Hvorfor? Hvorfor ikke?
5. Sæt jer i grupper på max. 4 personer, og prøv at tage en fælles beslutning for Victor, ud fra de oplysninger, I har fået ovenfor. Begrund jeres beslutning grundigt, og giv jeres bud på, hvor han er om 5 år. Hvorfor er han, hvor han er, og hvilke valg tog han, der gjorde, at han valgte, hvad han valgte.

Lise Lotte Hennixsen: Eksistentialisme i dansk,
Septime 2017.

Filosofi og teori

I introduktionen blev det fælles grundlag for eksistentialismen beskrevet. Dette afsnit præsenterer nogle centrale eksistentialistiske tænkere, der hver har skabt deres variant af eksistentialismen.

Filosofferne Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche, Albert Camus og Jean Paul Sartre har alle et filosofisk fokus. De vil undersøge, hvad det vil sige at være til og, hvordan man kan forstå og udvikle sig selv for at få mening i sit liv. Filosofernes versioner af eksistentialisme spænder vidt. Søren Kierkegaard vil opnå det højeste stadie i troen. Friedrich Nietzsches nihilisme forkaster Gud og vil, at mennesket tager hans plads. Albert Camus' absurde eksistentialisme vover at se livet i øjnene uden tro og mening. Jean Paul Sartre ser mennesket som resultat af dets handlinger, og helst som socialist.

Disse store filosofers udgaver af eksistentialisme har sat sig spor lige siden, de opstod. De sociologiske teorier, der præsenteres sidst i afsnittet, lægger sig i forlængelse af de eksistentialistiske filosoffer. I senmoderne lægges der vægt på den enkeltes valg og ansvar i forhold til både store og små beslutninger, der skal tages konstant, hver dag. Mikrosociologerne Anthony Giddens, Erving Goffman og Joshua Meyrowitz har dette fokus til fælles. Anthony Giddens bruger eksistentialismen i sine teorier om vores valg i forhold til os selv og hinanden i vores arbejde med at skabe en identitet i et samfund, der udvikler sig mere end hurtigt. Erving Goffman og Joshua Meyrowitz undersøger helt ned i hverdagsdetaljen, hvordan vi viser, hvem vi vælger at være og gerne ville være.

Alle tænkere hører til historiske perioder, hvor afgørende samfundsmæssige og historiske forandringer har fundet sted. I sådanne perioder ses eksistentialismen tydeligst, og derfor er disse perioder behandlet i denne bog.

Søren Kierkegaard: Eksistentialisme er at blive sig selv og så give slip



Portrait af Søren Kierkegaard tegnet af fætterven Niels Christian Kierkegaard.



Søren Kierkegaard ved skrivepulten.

SØREN KIERKEGAARD 1813-1853

Søren Kierkegaard (1813-1853) er grundlæggeren af eksistentialisme som tankesæt, og hans bøger er oversat til mange sprog. Der er forskere, der lærer sig dansk, udelukkende for at kunne studere Kierkegaard på originalsproget dansk.

Hans far var grosserer og havde tjent så mange penge, at Kierkegaard reelt ikke behøvede at arbejde. Familien Kierkegaard boede i en stor ejendom på Nytorv nr. 2, hvor et skilt med hans navn i dag kan ses på facaden.

Søren Kierkegaard var den yngste af syv søskende. Fire af dem og hans mor døde dog allesammen inden for et kort tidsrum. Hans far så dette som en forbandelse og havde blandt andet derfor en tendens til at fokusere på de negative ting i livet, og det livssyn påvirkede sønnen.

Søren Kierkegaard blev student i 1830, og startede på teologistudiet, men brugte en god del af faderens penge til at feste, i stedet for at passe sine studier. Hans far betalte Kierkegaards gæld, men krævede til gengæld, at han skulle gøre sine studier færdige. Først efter faderens død blev han færdig som teolog i 1840 og magister i filosofi året efter.

Han var nu økonomisk fri og brugte resten af sit liv på at skrive, og på at gå ture og iagttage mennesker omkring ham. Disse ture kaldte han sine "menneskebad". Han var et kendt ansigt i København, fordi man dagligt kunne se ham vandre rundt på lange ture i byens gader, let at kende på det smukke ansigt og den spinkle og ranglede krop.

Søren Kierkegaard mener, at vi som mennesker har en frihed til at vælge. Vi kan selv vælge, hvor meget vi vil tage ansvar for vores liv, men vi må leve med konsekvenserne af det, vi vælger og vælger fra.

Muligheden for at lade være at vælge er der faktisk også.

Kierkegaard viser dette ved at sætte mennesket op over for dyret. Mennesket eksisterer, mens dyret er til. Mennesket kan forholde sig til sit eget liv, tænke over sig selv og livet, i modsætning til dyret, der følger sine instinkter for at overleve, spise, sove og formere sig. Derfor bliver dyret aldrig andet end en kopi af de andre dyr. Mennesket er et unikt individ, der har muligheden i sig for at blive sig selv, blive ægte og virkelig. Det sker gennem de valg, der tages.

I det næste afsnit kommer en gennemgang af nogle af de muligheder, vi kan vælge. Kierkegaard kaldte også disse muligheder for 'stadier på livets vej'. Han fokuserer netop på selve VALGET, hvilket titlen på et af hans vigtigste værker også viser: *Enten-Eller* fra 1843.

Her præsenteres Søren Kierkegaards fire livspositioner, eller stadier som han kalder dem. De skal ikke nødvendigvis forstås som faser, man skal igennem i sin udvikling, men mere som valgmuligheder. Man kan sagtens vælge at blive i en af dem, tage ansvaret på sig og stå ved de konsekvenser, der er ved at vælge lige denne livsposition. Det er dog mere end fristende at se de fire stadier som udviklingsstadier frem mod stadig større viden om sig selv og om at realisere sig selv som den, man er og gerne vil være. Stadiene kan også ses som en udvikling fra ungdommen og videre i livet for man kan aldrig gå tilbage til et tidligere stadium. Via stadiene kan man træde mere og mere i eksistens som sig selv, men dette sker kun, hvis man føler en så stor fortvivelse i den livsposition, man er i, at man for alvor er klar til at ændre sit liv.

Kierkegaards formål er at føre sin læser frem til troen via et selvstændigt og lidenskabeligt valg, men mere om dette til sidst i dette kapitel.

Spidsborgeren

FAKTABOKS: SPIDSBORGER

Spidsborger

Et menneske med en meget begrænset åndelig horisont.



Trængsel på rulletrappen.

Der er mange, der starter og slutter deres liv som spidsborgere. Spidsborgeren er som andre er, uden at han er klar over det. Han gør som MAN gør, uden at tænke nærmere over noget som helst. Selvom spidsborgeren tror, han træffer vigtige valg hele tiden, har han ikke truffet et eneste. Han tror, han lever i frihed til at vælge, og vælger hele tiden, men vælger bare det, de andre vælger. Han tager f.eks. på weekendophold med vennerne, fordi det er det, der er 'in' lige nu, eller spiser økologisk, fordi det gør man i hans omgangskreds.

Spidsborgeren er et praktisk og realistisk menneske, der er stolt over at have travlt, og selv synes, at alle de mange opgaver, han hele tiden skal løse er meget vigtige. Han keder sig aldrig, men har kalenderen fyldt med arbejde og aftaler. Han ser ikke, at han er blevet fremmed for sig selv. Derimod synes han, at alle burde gøre som ham.

FAKTABOKS: FREMMEHED/FREMMEGØRELSE

Fremmedhed/fremmedgørelse

At føle sig udenfor sig selv og i distance til sig selv. En proces, hvor man bliver mere og mere fremmed i forhold til behov, andre mennesker og muligheder. Konsekvensen er, at man lader andre vælge for en og flyder med som medløber, uden rigtig at komme i kontakt med, hvad man selv mener og vil.

Kierkegaard latterliggør denne type, og siger kynisk

Dem, der ikke keder sig, er normalt dem, der på en eller anden måde har travlt i verden, men det er lige netop dem, der er de allerkedeligste, de mest uudholdelige.

Søren Kierkegaard: *Fem Kierkegaardtekster* Dansk Lærerforening/Gyldendal, 1964, s. 37.
Moderniseret af Lise Lotte Henriksen

Måske opstår der ind imellem en tvivl, eller en følelse af uvirkelighed og fremmedhed hos spidsborgeren, der handler om, hvad der er meningen med det hele, med travlheden, med planerne, med alle livsmålene. Han kan vælge at lytte til denne fremmedhed i sig selv, eller skynde sig videre.



Opgaver: Spidsborgeren

1. Find eksempler på livspositionen spidsborger i følgende tekster:
 - H.Pontoppidan: *Ørneflugt* (se side 110)
 - P. Seeberg: *Hvile* (se side 123)
 - H.Helle: *Fasaner* (se side 126)
2. Lav en kort historie om en moderne spidsborger, med en afgørende begivenhed, der får ham til at indse, hvad han mangler i sit liv. Historien må IKKE være sentimental, men gerne kynisk og hård. Hvad vælger han, og hvorfor? Brug gerne berettermodellen som redskab (se afsnittet om den eksistentielle fortælling).
3. Giv bud på eksempler på spidsborgeren i filmen: *The Truman show* og på afgørende valg i filmen.
4. Har du eksempler, hvor du selv eller en anden har haft så travlt, at det har været svært at være rigtigt til stede sammen, f. eks. pga. at mobiltelefonen giver lyd. Læs artiklen: *Din mobil gi'r stress*, fra EkstraBladet, 23. jan.2005. Giv bud på om der kan findes træk af spidsborgerens livsposition i artiklen. Hvis klassen har gennemgået nyhedsgenrer og sproghandlinger: Hvilken nyhedsgenre og sproghandling er tydeligst i den korte artikel. Begrund med eksempler fra teksten.
5. Se starten af filmen: *Fight Club*, hvor hovedpersonen, spillet af Edward Norton bestiller varer fra Ikea kataloget. Er han spidsborger? Begrund dit svar.
6. Har du selv eksempler på livspositionen: spidsborger? del dem med din gruppe eller med klassen?

Eksistentialisme i dansk

Hvis spidsborgeren vælger at se fremmedheden og meningsløsheden i sit liv i øjnene, kan han tage et afgørende valg til livspositionen: Æstetiker. Han kan tage springet! Dette spring kan dog ikke tages, uden at han har følt en stor fortvivlelse over sit liv som det er og har været.

Æstetiker

FAKTABOKS: ÆSTETIKER

Æstetiker

Fra græsk: sansning. Med sine fem sanser at sanse den ydre verden. Betyder også 'det skønne' i kunsten og i livet. En æstetiker kan i den forstand betegne en skønhedsdyrker. Æstetikerer vil opnå nydelse i nuets rus. Æstetikerer har tydelige narcissistiske træk.



Jørgen Leth

Æstetikerer har set igennem det slør af falsk mening, spidsborgerer har lagt over sit liv. Han har gennemskuet det tomme, ligegyldige liv og alle de illusioner, spidsborgerer holder op foran sig selv. Æstetikerer ser livet som lige-gyldigt, og lige-meget, i betydningen: Det ene er lige så godt som det andet. Derfor synes æstetikerer, at det at vælge bliver en illusion. Man kan aldrig blive helt tilfreds og harmonisk alligevel, derfor anerkender han ikke valgets betydning.

I stedet vælger æstetikerer bare at nyde livet og ellers være en passiv iagttager af alle de andre, uden selv at forpligte sig til noget. Æstetikerer skaber sit eget flygtige indhold gennem nydelsen. Han går efter korte og heftige øjeblikke af stor sanselig oplevelse, der tilfredsstillende synssans, hørelse, følesans, smags- og lugtesans i et berusende øjeblik. Hedonisme, der betyder nydelse som livets mål, kunne være et andet ord for dette.

Æstetikerne vil ikke gå ind i forhold eller relationer, der forpligter og kræver et dybere ansvar, eller længere tids fordybelse. Han vil altid gå efter næste sansøjeblik. Derfor oplever han ingen sammenhæng i sit liv. De tætteste forhold, han kan få til andre er i rusen, i kort og hed lidenskab og forelskelse. I det hele taget i det, der kan tilfredsstille ham selv og kun ham, ikke andre. Andre er og bliver kun redskaber for hans nydelse.

Æstetikerne er en superindividualist. I stedet for at være der for vennerne, vil han meget hellere iscenesætte sig selv, blive set, træde ud fra mængden og opleve det sanselige sus ved at være 'på': Her har han det fint, og viser energi, styrke og intelligens: rollen skal jo spilles perfekt. Den skal dog helst skiftes, før den får konsekvenser for ham, og der kommer ansvar og bånd i forholdet til andre, for så risikerer han at blive nødt til at stå ved det, han giver sig ud for at være. Han vælger de roller, der passer til de situationer, han er i og har hele tiden blik for om der ikke er noget bedre om hjørnet, der giver større nydelse: Er den pige, han lige har mødt ikke bedre end den, han har nu? Er festen, han sagde nej til faktisk bedre end den, han er med i nu? Denne type er også det, man kan kalde en narcissist.

Der er to sider af æstetikerne: Den side, der lidenskabeligt søger rusen for rusens skyld, og den, der iagttager med distance, med kynisme, selvbevidsthed og refleksion, for at nå lidenskab og nydelse på et endnu højere plan.

Det bedste og tydeligste eksempel, Kierkegaard har givet på denne livsposition er i *Forfærelens dagbog*, der findes sidst i værket: *Enten-Eller*, 1843, se uddraget i afsnittet "Tekster" sidst i bogen her (se side 105).

Men æstetikerne betaler en pris: Med i købet må han tage meningsløsheden, kedsomheden og tomheden, der dukker frem i de tidsrum mellem højdepunkterne, han ikke kan undgå, og hvor han er alene med sig selv. Her kan æstetikerne ikke undgå at mødes med sig selv. Han føler sig deprimeret, tom, selvmedlidende, og er simpelthen fortvivlet over sit livs tomhed.

Hvor er kedsomheden rædsom-rædsom kedsommelig. Jeg kender ikke noget stærkere udtryk, ikke noget sandere/.../. Gid der var et højere udtryk, et stærkere, så var der dog en bevægelse. Jeg kigger henstrakt, uvirksom, det eneste, jeg ser er tomhed, det eneste, jeg lever af er tomhed, det eneste, jeg bevæger mig i er tomhed.

Søren Kierkegaard: Diapsalmata af Enten-Eller. H.J.Schultz bogtrykkeri. 1949 s. 44



Opgaver: Æstetikerens

1. Sketch-comedyserien *Danish Dynamite* af Magnus Milang og Martin Høgsted har en karakter ved navn Jeppe K. Find eksempler fra serien på, at Jeppe K. er æstetiker.
2. Find reklamer, der henvender sig til æstetiker-målgruppen. Begrund reklamevalget ud fra karakteristikken af æstetikerens ovenfor, og overvej: afsender-meddelelse-modtager-forhold og brug af virkemidler til at overbevise modtageren.
3. Udvælg og find en reality-serie eller find nogle eksempler på reality-stjerner. Læg fokus på at afgøre om der er eksempler på spidsborgeren og æstetikerens. Vælg et klip og vis dette klip i klassen og argumenter for og/eller imod positionerne: spidsborger og æstetiker. Udvid gerne behandlingen af reality-programmerne ved
 - a. at sætte et afsnit ind i aktantmodellen
 - b. at sætte et afsnit ind i berettermodellen (se berettermodellen i afsnittet "Den eksistentielle fortælling"). Hvor i forløbet optræder æstetikerens? Begrund!
4. Værklæsning: Læs Søren Kierkegaard: *Forførerens Dagbog*, Det lille Forlag, 2007 (i moderne retskrivning). Kan også læses individuelt.
5. Jørgen Leth beskrives i præsentationen af hans bog: *Det uperfekte menneske* som æstetiker. Et kapitel fra bogen hedder 'Kokkens datter', og har skabt debat (Jørgen Leths egen oplæsning af kapitlet kan ses på YouTube) Hans film: *Det perfekte menneske* fra 1967 har næsten samme titel. Prøv at finde eksempler på æstetikerens livspositioner i de nævnte titler. Giv bud på, hvor og hvordan, og tag stilling til Jørgen Leths handlinger. Begrund dine synspunkter.
6. Find eksempler på den æstetiske livsposition ved at give en personkarakteristik af hovedpersonen i følgende tekster:
 - S.Kierkegaard: af *Forførerens Dagbog* (se side 105)
 - J.Sonnergaard: *Sex* (se side 130)
 - N.M.Aidt: *Myggestik* fra novellesamlingen 'Bavian', 2006
 - H.Helle: *Fasaner* (se side 126)

Konfronteret med fremmedheden, uvirkeligheden, tomheden og fortvivlelsen kan æstetikerens vælge at skynde sig videre til næste rus. Kierkegaard har respekt for dette valg fordi det, som lige nævnt, tages bevidst med åbne øjne og med den meget høje pris, det er at holde den bagside ud, der kommer, når han møder sig selv mellem højdepunkterne.

Han kan gå delvist videre og blive ironiker, der er en, der siger det modsatte af, hvad han mener: Ironikeren rører ved et alternativ, når han distanceret leger med sin holdning til livet. "Åh, hvor er det dejligt med en rolig weekend i fordybelse, uden fest og gang i den" kunne han sige, og mene det modsatte. Men, når han har sagt det, rører han netop ved muligheden for et alternativ til det, han ellers gør. Derfor er han måske på vej til en anden tilstand.

Han kan vælge at tage den store fortvivlelse på sig i sin mangel på at være rigtigt til, men han kan også vælge at se den i øjnene med den truende angst, der følger med valget. Han kan tage springet til livspositionen etikeren.

Etikeren

FAKTABOKS: ETIKER

Etiker

Fra græsk: de rigtige vaner og handlinger, regler for god menneskelig adfærd/spille-regler for opførsel, det gode og hensigtsmæssige.



Etikeren vælger familie og ansvar

Etikeren kan sagtens tidligere have været æstetiker, men vælger nu sig selv. Han griber muligheden for at møde sig selv og skabe sin egen identitet. Gennem en livskrise møder han en gennemgribende fortvivelse og angst som han bruger til at vælge at blive sig selv. Han 'træder i eksistens'.

Det, han vælger er at være virkeligt til stede i sit liv. Han forpligter sig på at gøre det, der er etisk godt at gøre i den virkelighed, han er i. Derfor er han den, der ud af alle de fristende kærester, der lokker alle vegne beslutter at vælge én, han vil slå sig ned med og bygge et liv op sammen med, uanset hvad. Hvor æstetikerens vil søge efter en sanselig tilfredsstillelse af sig selv i seksuelle forhold, vælger etikeren at hengive sig lidenskabeligt og erotisk til den eneste ene, for at opnå fortrolighed, empati, varighed og omsorg i sit kærlighedsforhold. Den eneste ene er den eneste ene, fordi han har valgt det.

Af alle de fristende studier, der lokker, vælger han et, som han så går 100% ind for. Han gør sin uddannelse færdig, får et job, og gør en forskel i dette, fordi han gør det til sit og tager ansvar for sin del af helheden. Man kan sige, at han gør de tilfældigheder, han kommer ud for til nødvendigheder i sit liv.

Etikeren føler sig ansvarlig for at sætte sit præg på samfundsnormen ved at leve etisk, og det gør han ved, lidenskabeligt og ansvarligt at elske sit liv og sin pligt i det.

Etikeren tager sit liv på sig, og vælger sig selv som han er, ikke som han kunne blive. Han gør det, fordi han aktivt har valgt at ville sig selv, at hvile i sig selv, at skabe sig selv. Når han har skabt sig selv, kan han ikke give andre skyld eller ansvar for noget som helst. Arbejdsløshed, venners svigt, sygdom, afhængighed el. lign. er en del af hans identitet, og den må han tage på sig. Der er ingen undskyldninger, også selvom der er ydre faktorer, der har bestemt, hvad han kommer ud for i sit liv. Det duer altså ikke at opsøge terapeuter eller coaches med det formål at kunne lægge sine beslutninger og ansvaret for dem over på dem som behandlere.

Denne position giver ro, sikkerhed og tryghed. Han fylder sit liv med gode gentagelser : arbejde, familie, venner, og omvendt får disse glæde og tilfredsstillelse af ham og den forpligtelse, han føler ved at have valgt. Lidenskaben har nu fået et mål i livet .

Han bliver ikke en anden, end han var før, men han bliver sig selv/.../således er selv den rigeste personlighed intet, før han har valgt sig selv/.../for det store er ikke at være det ene eller det andet, men at være sig selv, og det kan ethvert menneske, når han vil det.

*Søren Kierkegaard: Samlede Værker. Bind 3. 4 udgave Gyldendal. 1991. s. 166-167.
Moderniseret af Liselotte Hemiksen.*



Opgaver: Etikeren

1.
 - a. Læs artiklen af Nilo Sand: *Det vellykkede liv er ikke lykkeligt* (se side 141).
 - b. Find eksempler på etikeren og æstetikerens livspositioner i artiklen, ud fra karakteristikken ovenfor.
 - c. Giv en skriftlig karakteristik af argumentationsformerne i teksten. Prøv at skrive så sammenhængende som muligt.
2. Filmen *Prince of Tides* har træk af etikeren. Se slutscenerne og prøv at sætte dem i forbindelse med etikeren.
3. Prøv at finde eksempler på den etiske livsposition i følgende noveller:
 - Karen Blixen: *Ringene* fra novellesamlingen 'Skæbneanekdoter', 1958
 - Ida Jessen: *Ude på vandet* (se side 135)
 - Dorte Nors: *Kantslag* fra novellesamlingen af samme navn, 2008
4. Lav en argumentationsanalyse af Henrik Jensen: *Det ordentlige menneske* (se side 147). Brug de begreber indenfor argumentationsanalyse, I har brugt i timerne. Er der træk af etikeren i artiklen? Begrund via teksteksempler

Etikeren kan komme til den erkendelse, at han ikke magter at leve op til sine egne mål og idealer. Han indser måske sin egen begrænsning, og vælger at se livet med et humoristisk glimt i øjet. Han bliver så en person, der har blik for det tragikomiske i, at man ikke kan have styr på sit liv i den grad, man troede var muligt. Han bruger altså humoren til at prøve at acceptere sin livsposition og dens mangler.

Men, han kan også vælge at være modig og søge videre. Han kan se sin fortvivelse, tvivl og angst i øjnene, tage det sidste spring i livsposition, og forstå sig selv som bestemt af Gud, altså af noget større end ham selv.

Han kan som Kierkegaard formulerer det, tage springet ud i troens 70.000 favne (1 favn er 1,8 meter) til det religiøse valg. Springet er derfor et spring ud i uvished uden nogen form for sikkerhed.

Den religiøse

Eksistensen og det at blive til et virkeligt menneske kan udvikles til et højere stadie end etikeren kan nå, nemlig til den religiøse livsposition, der handler om at tro. Det gælder her om at turde tro, helt imod fornuft og logik. Uanset, hvad Gud vil med mig og mit liv,



Rembrandt; *Abrahams offer*; ca 1635.

har han ret til det, for han er den højeste af det højeste. Alt, jeg kan gøre er at hengive mig, at springe ud i 'de 70.000 favne' og tro uden betingelser, men med lidenskab.

Troen er et valg, jeg tager, og jeg må leve med min tvivl om dette valg. Tvivlen holder mit valg i live, så jeg ikke ender i en blind tro, hvor ansvaret lægges væk.

Der, hvor troen sættes på den yderste prøve er i historien om Abraham og Isak fra *1. Mosebog*.

Gud vil teste Abrahams tro, og siger til ham, at han skal tage sin søn Isak op på et højt bjerg, og ofre ham til Gud . Abraham har ingen indvendinger, men gør som Gud siger, han skal, og fører roligt og sikkert sin søn op på bjerget. Han tager sin kniv og skal lige til at slagte Isak, da Gud griber ind i allersidste øjeblik og placerer en vædder som offer, i stedet for Isak. Gud skåner Abraham og Isak, men det bliver tydeligt, hvad Abraham er

parat til at ofre for sin tro, helt uden logisk grund, og på grænsen til det etisk forsvarlige, for man må ikke dræbe sin næste, og slet ikke sin egen søn.

Situationen er uforståelig og absurd, og netop derfor kræver den en stærk tro på Guds gode hensigter, uanset hvad.

FAKTABOKS: ABSURD

Absurd

Paradoksalt, skurrende, meningsløst, strider mod al fornuft, selvmodsigende, modsetningsfyldt, urimelig.

Troen rækker ud over virkelighedens grænser, fordi den, der tror, vælger at gøre det uden at få sikkerhed for noget. Dette kræver en uendelig kærlighed, der glad og gerne vises ved, at man betaler med den højeste pris, hvilket Abraham var parat til. Det er formålet med ens liv at tro så lidenskabeligt, at man giver alt, og til gengæld får meningen med livet af Gud og troen på ham, med tvivlen som den faktor, der gør, at man igen og igen må overbevise sig selv om sin tro, på trods af alt det rationelle, der taler imod den.

Man kunne tro, at den person, der har opnået den religiøse livsposition ville have en bestemt måde at opføre sig på, når troen er så stærk, men det er slet ikke tilfældet. Udadtil lever man helt almindeligt, for omgivelserne og rammerne har ikke ændret sig. Det er holdningen til dem og opfattelsen af dem, der er ændret hos den troende. Han er nu helt personligt blevet virkeligt, fuldt og individuelt tilstede som troende menneske, med en ændret holdning til sit liv, og især til bekymring og lidelse. Det er et vigtigt fokuspunkt for Kierkegaard, at troen er en privat og individuel tilstand, valgt i lidenskab af det enkelte menneske, der har turdet at give slip på sig selv for at realisere sig selv.



Opgaver: Den religiøse

1. I filmen *Into the Wild* følger man en ung mand, der beslutter at overleve helt selv i naturen. Prøv at finde træk af den religiøse livsposition i filmen.
2. Kan du selv finde eksempler på en evne til at overvinde kriser med en livstro, der sætter sig igennem på trods af al fornuft og sandsynlighed.
3. Hvis I har arbejdet med romantik og Schellings organismetanke: Prøv at sætte Kierkegaards stadier ind i organismetankens stadier for udvikling af ånd og kig på, hvor de to stadielopfattelser ligner hinanden og hvor de adskiller sig fra hinanden.
4. Læs M.A. Hansens novelle: *Agerhønen* (se side 114). Prøv at finde træk af den religiøse livsposition i novellen.

Jean Paul Sartre: Eksistentialisme er valg og handling



Jean Paul Sartre og Simone de Beauvoir 1946



Sartre i døren til Renault-fabrikkerne

JEAN PAUL SARTRE (1905-1980)

Jean Paul Sartres forældre kom fra det bedre borgerskab. Faderen døde før Sartre blev født og han voksede op med sin mor og sine bedsteforældre i Paris. Sartre læste filosofi på en af Paris' bedste skoler og underviste derefter som gymnasielærer i den franske provins et stykke tid.

Under Anden Verdenskrig deltog han som soldat og sad i fængsel i et år fra 1940-41 som tysk krigsfange. Denne tid gjorde ham politisk bevidst som socialist og han var i mange år en af verdens ledende eksistentialister med en særlig socialistisk toning. I 1964 fik Sartre Nobelprisen i litteratur, men afslog at modtage den. Fra sin tidlige studietid og til sin død var Sartre tæt knyttet til filosofen Simone de Beauvoir (1908-1986) både i et parforhold og i et arbejdsfællesskab.

Jean Paul Sartre mener, at vi fødes ind i en verden, der bare er der helt tilfældigt, uden at nogen har skabt den, og uden, at der er nogen mening med den. Dette kalder Sartre 'væren-i-sig': Verden er der i sig selv uden mening. Dette er den første af Sartres fem typer af væren. De andre præsenteres senere her.

Vi er nødt til at forholde os til denne verden og først når vi har gjort dette, kan vi forholde os til os selv.

Ifølge Sartre søger vi et formål med det, vi gør. Vi søger efter at have et forhold til omgivelserne, så der kommer en mening med os selv og vores liv. Derfor er vi altid opmærk-

somme på det, der er udenfor os selv. Dette begreb kalder Sartre 'væren-for-sig', fordi vores bevidsthed er til stede i forhold til den virkelighed, vi lever i. 'væren-for-sig' er Sartres andet 'væren'-begreb.

Her er tid en vigtig faktor, for vi befinder os altid mellem et 'før' og et 'nu' og et 'i morgen'. Sartre mener, at nuet og fremtiden er kernepunkter i vores liv, fordi der her ligger muligheder for os hele tiden, hele livet.

Dømt til frihed

Sartre mener ikke, at der er en gud, andre højere magter, eller videnskabelige sandheder, der styrer, støtter eller sætter rammer for mennesket. Derfor kan vi gøre, hvad vi vil, alt er faktisk tilladt, og vi er som Sartre udtrykker det 'hjælpeløst forladte'. Vi kan ikke undskylde os selv med Guds vilje eller en dårlig barndom. Vi er 'Dømt til frihed'.

49 Vi er ene uden undskyldninger. Det er det, jeg giver udtryk for, når jeg siger, at mennesket er fordømt til at være frit. Dømt, fordi han ikke har skabt sig selv, og frit, fordi han, når han engang er sat i verden, er ansvarlig for alt det, han gør.

Jean Paul Sartre. Eksistentialisme er humanisme. Oversat af Anders Thuborg. Vintens forlag, 1982 s. 26

Friheden og ansvaret gælder både i forhold til arv og miljø og fortid og fremtid. Sartre mener ikke, at der er noget, der hedder en menneskelig natur. De gener, jeg er født med og det miljø, jeg er opvokset i, er mit grundlag. Men jeg bestemmer selv, hvordan jeg vil forholde mig til mine medfødte egenskaber, det, der er sket i mit liv, hvordan min fremtid bliver, etc. Jeg styrer mit liv og jeg kan ikke skyde skylden på betingelserne over på andre/andet, for det er mig, der styrer betingelserne og ikke omvendt. Vi har ifølge Sartre ikke en identitet, kun et 'intet' som udgangspunkt. Vi er det samme som vores handlinger. Dette 'intet' kan derfor blive til, hvad vi gør det til og vi har frihed til at bruge det til at give livet den mening, vi synes, det skal have. 'Intet' er der hele tiden som en mulighed for en ny start. Derfor er Sartres eksistentialisme fremtidsorienteret og positiv. Vi kan hele tiden ændre på vores liv fra nu. Friheden til dette slutter først, når vi dør. Selv en livstidsfange, tilsyneladende uden frihed overhovedet kan handle, siger Sartre. Han kan fastholde sit fokus på et alternativ til fængslet ved f.eks. at overveje flugtmuligheder. Han kan skaffe redskaber til at grave sig fri, finde et hul i vagternes overvågning etc etc. Denne mulighed ses som tema i Villy Sørensens novelle *De Dødsdømte* (se side 120).



Frigheden til at vælge

Angsten, valget og handlingen

Jean Paul Sartre mener, at vi bygger vores identitet op, udelukkende gennem vores valg og handlinger i livet. Men min opfattelse af mig selv og mine valg følges af en følelse af angst. Angsten opstår i selve valget, for når jeg først har valgt, udelukker jeg alle de andre muligheder, der lige før lå foran mig. Jeg kan ikke lade være med at vælge, for det er også et valg, jeg må tage på mig, mener Sartre.

☺ Det er ikke rigtigt, at man kan vælge hvad som helst. Det er muligt at vælge på en eller anden måde, men det er ikke muligt at lade være med at vælge. Jeg kan altid vælge, men jeg må vide, at hvis jeg ikke vælger, så vælger jeg alligevel.

Jean Paul Sartre: Eksistentialisme er humanisme. Oversat af Anders Thuborg. Vintens forlag, 1982, s. 30.

Jeg kan prøve at undgå angsten for at skulle vælge ved at flyde med strømmen og lade andre bestemme for mig eller bare vælge tilfældigt. Men så har jeg faktisk taget et valg om, at det er det, jeg vil. Den handling, der følger af mit valg kommer kun fra mig, uanset hvor mange jeg har spurgt til råds, eller hvordan jeg er blevet rådet. Det er kun mig, der kan stilles til ansvar for, hvad jeg gør. Jeg kan ikke skyde angsten fra mig ved at undskylde mine valg med, at jeg havde en dårlig barndom, er blevet uretfærdigt behandlet etc. Når man siger "det er altså sådan jeg er, det er altså min natur" mener Sartre, at man opfatter sig selv som en ting, der bare er der. Denne udtalelse fortæller nemlig ikke noget om, hvad man gerne vil være og, hvad man vil gøre med denne, sin 'natur'. Jeg kan sagtens vælge at sige "Sådan er jeg altså". Jeg råber højt, jeg er hidsig og jeg kan være

helt umulig at være sammen med". Men det er kun mig, så længe, jeg vælger, at det skal være mig. Jeg kan vælge at blive og handle anderledes, fordi min natur er noget, jeg selv konstruerer i forhold til min virkelighed. Jeg viser gennem min handling, hvordan jeg har det med mig selv, mit liv og andre.

Jeg kan have store eller små begrænsninger i mit liv, men de forhindrer mig ikke i at vælge at gøre som jeg altid har gjort, eller at handle på en helt ny måde for at ændre mine planer for mig selv og mit liv. Derfor har eksistentialismen altid fokus på fremtiden: Man kan hele tiden ændre på og handle i sit liv fra 'nu'. Muligheden og friheden slutter først, når vi dør.

Sartre understreger, at de valg, man tager har konsekvenser for andre end en selv. Når man vælger at være eller handle på en bestemt måde, viser man, at det er sådan man skal være eller handle. Man sætter altså en standard for alle andre også og ens handlinger bliver en slags forbilleder, fordi man via dem viser andre, at 'sådan som jeg handler er det godt at handle'.

Derfor ligger der et ansvar i ens valg af handlinger. Man kan prøve at flygte fra angsten for dette ansvar ved at prøve at undskylde sine handlinger med, at 'det er jo kun mig, der lige kom til at handle sådan. Det er ikke alle de andre'. Sartre stiller så dette direkte spørgsmål:

” Ja, men hvis alle bar sig ad på samme måde? [...] Hvad ville ske, dersom alle opførte sig på samme måde?

Jean Paul Sartre. Eksistentialisme er humanisme. Oversat af Anders Thuborg. Fintens forlag, 1982. s. 20.

Som eksempler kunne man nævne, hvis alle snød til eksamen, eller med deres opgaver, hvis alle pjækkede, hvis alle røg hash, hvis alle var utro, hvis alle var butikstyre etc.

Ond tro

Sartre mener, at det kan være svært at se i øjnene, at friheden er så uendelig som den er, at turde mærke angsten ved de mange valgmuligheder, der er, og at turde vise, hvem man er ved at tage ansvaret for sine handlinger. Derfor kan man vælge at tro på, at man er styret af omstændigheder eller tegn udefra, der påvirker en og gør, at man er nødt til at handle på en bestemt måde. Man opfinder en undskyldning for sig selv og alle andre i forhold til de valg, man har taget. Dette kalder Sartre 'ond tro'.

Man lyver for sig selv og opfinder måske en fortælling om sit liv, der kan hjælpe en til at glemme det ansvar, man ikke kan undgå at have for den måde, man handler på. Man prøver at glemme, at hvis man flygter fra at vælge, er dette også et valg. Kort sagt, man prøver at flygte fra, at man selv er den eneste, der kan give livet mening, fordi der med

den viden følger angst og en følelse af ensomhed. I stedet vælger man at følge normerne og strømmen og bliver i sine vaner dag for dag. Skulle tanken om et alternativ dukke op, bliver den hurtigt fornægtet og skubbet væk og man fortsætter endnu mere målrettet den vej, man plejer at gå. Men, som Sartre siger, friheden i livet er også en frihed til at flygte fra at tage ansvaret for sit liv. Hvis man spørger en person, hvorfor han/hun aldrig har haft en kæreste, kunne svaret så måske være :

... ganske vist har jeg aldrig kendt den store kærlighed, eller det store venskab, men det er fordi jeg ikke har mødt en mand eller en kvinde, som var værdig til det.

Jean Paul Sartre: Eksistentialisme er humanisme. Oversat af Anders Thuborg. Vintens forlag, 1982, s. 38.

Hvis man lever sådan, lyver man for sig selv og for andre. Ens liv bliver falsk og præget af selvbedrag, fordi man lever på en løgn. En stor og fortvivlet tomhed og meningsløshed kan komme over en sommetider, når muligheden for frihed og valg trænger sig på og et alternativ viser sig. Disse følelser opstår fordi, man er blevet fremmed for sig selv. Man kan vælge at ignorere dette og blive i den "onde tro" som en livsløgn, hvor man følger strømmen og bedrager sig selv, selvom man inderst inde godt ved, at der er noget galt.

Den fejge gør sig selv fej og [...] helten gør sig selv til helt. Der er altid en mulighed for den fejge til ikke mere at være fej og for helten til at holde op med at være helt.

Jean Paul Sartre: Eksistentialisme er humanisme. Oversat af Anders Thuborg. Vintens forlag, 1982, s. 42.

Fremmedhed

Den 'onde tro' kan udvikle sig til, at man følger strømmen så meget, at man bliver en ting mere end et menneske, mener Sartre. Man forsvinder i funktioner og serier af handlinger i dagligdagen, når man f.eks. bliver 'passager' i et tog eller 'bilist' i myldretiden, eller 'forbruger' af varer. Når mennesker bliver roller, funktioner eller ting, kan der opstå en risiko for, at de mister kontakten med sig selv og bliver fremmede i forhold til, hvad de har behov for og lyst til. Man bliver en funktion uden frihed.

Tænk på denne cafetjener. Hans bevægelser er livlige og betonedede, lidt for præcise, lidt for hurtige, han kommer gæsterne i møde med lidt for hurtige skridt. Han bøjer sig lidt for ivrigt. Hans stemme og øjne giver udtryk for en lidt for omsorgsfuld interesse for kundens bestilling, og nu kommer han tilbage, idet han i sin gang forsøger at efterligne den ubøjelige stivhed hos jeg ved ikke hvilken automat...

Jean Paul Sartre: Vieren og intet. Oversat af Mogens Chron Jacobsen. Philosophia, 2013, s. 95.

Tjeneren betragter sig selv udefra som en ting, der spiller en tjenerrolle og simulerer den. Han er en tjenerrolle i stedet for at være en person, der har et job som tjener og viser sig selv i dette job. Denne tanke om at spille en rolle udfoldes senere i afsnittet om sociologen Erving Goffman.

Blikket fra den anden



De andres blik

Jean Paul Sartre siger som nævnt ovenfor, at vi kun kan definere os selv i forhold til vores omgivelser og andre mennesker. Vi skal forholde os til dette faktum hele tiden, og det begrænser og belaster os. Hvis jeg er alene, kan jeg gøre som jeg vil, jeg kan opfatte mig selv og de omgivelser, jeg er i, lige netop som jeg har lyst til. Jeg skal ikke tænke over mig selv, min krop og min fremtoning.

Derfor vil jeg gerne have så meget plads for mig selv som muligt uden de andre for at få frihed til mig selv. Problemet er, at det vil alle andre også, så der er hele tiden en konflikt og kamp om at få mest plads i det begrænsede rum, vi deler med hinanden. Jeg vil gerne have mest af alt det, de andre også gerne vil have mest af. Et meget konkret og typisk eksempel på dette kan være sædet i bussen eller toget, man vil have for sig selv, irritationen over den bil, der ligger lige foran eller bagved en på vejen, eller den overfyldte strand etc etc.

Mødet med den anden gør, at jeg bliver set med et fremmed blik, og tvinges til at se mig selv i forhold til dette blik og med det blik. Jeg bliver en krop, der ses på og jeg kan ikke styre, hvad den anden tænker om mig. Jeg bliver en ting, og jeg bliver splittet op i to dele, mellem min egen opfattelse og andres.

☺ Ah, disse øjne, der fortærer mig [...] Helvede, det er de andre.

Jean Paul Sartre: Lukkede døre. Oversat af Paul Sarrau. Folmer Christensens forlag, 1946, s. 57.

Den andens blik og mit blik er hele tiden imod hinanden og blikkene gør os fremmede for os selv, fordi vi tvinges til at være ting, der iagttages. Dette kalder Sartre '*væren for den anden*'. Sartre bruger sig selv som eksempel. Han voksede op ret isoleret fra omverdenen med sin mor, der så ham som en lille gud. Derfor så han sig selv sådan, indtil han blev klar over, at alle andre faktisk så ham som grim (se de to fotos af Sartre i starten af dette afsnit). Men de andres blik kan også positivt udvide ens bevidsthed og give et nyt blik på en selv. Dette kalder Sartre '*væren-for-andre*'

Han gør sig klart, at han ikke kan være noget [...] hvis ikke andre erkender det som sådan. For at vinde en [...] sandhed om mig selv, må jeg være afhængig af andre. Andre er uundværlige for min eksistens også for øvrigt hvad angår det kendskab, jeg har til mig selv.

Jean Paul Sartre: Eksistentialisme er humanisme. Oversat af Anders Thuborg. Vitens forlag 1982, s. 44-45.

Afhængigheden af og tilknytningen til andre er altså en vigtig del af ens liv, hvilket også ses i Sartres begreb 'den gode tro'.

Den gode tro

Den 'gode tro' opstår, når vi vælger at hjælpe andre uden at blive bedt om det. Vi henvender os empatisk og generøs til hinandens frihed uden at opgive vor egen. Sartre forestiller sig også, at der vil kunne opstå nye muligheder for at leve sammen, når de store fortællinger er væk.

De store fortællinger mener han er de fortællinger, der begrænser menneskets frihed til at handle på eget ansvar: Religion og tro i det hele taget, politiske bevægelser etc. Når disse begrænsninger forsvinder, vil en tilstand af intet opstå med mulighed for frihed og ansvar for den enkelte.

Meningen er ikke, at vi skal isolere os fra hinanden, men turde vise os selv i fællesskabet. Man kan se Friedrich Nietzsches tanker om overmennesket skinne igennem her.

Kampgruppen

Jean Paul Sartre var socialist og hans tanker om menneskeligt fællesskab havde fokus i kampen for bedre vilkår, det, han kalder '*væren i gruppen*', der er den femte og sidste af hans former for væren. Denne gruppe skal opstå spontant som modstand mod en fælles trussel, en mangelsituation eller en situation, der opleves som uudholdelig i et samfund. Her kan opstå et fælles modangreb. Gruppen består af enkeltpersoner, der vil det samme og som er sammen om et projekt, så længe dette projekt er nødvendigt at kæmpe for. Her skelner man ikke mellem sin egen status og den andens. Her findes ingen fremmedhed og ingen gør sig selv til en ting eller en rolle. Man genkender sig selv i det, de andre gør og

opnår sammen en følelse af solidarisk lykke. Et konkret eksempel på dette kan ses i den spontane folkebevægelse, der førte til Berlinmurens fald. Men, når der kommer ledere i gruppen, føler hver enkelt, at det er andre, der bestemmer, og at der tages beslutninger, andre har truffet. Den enkelte kan ikke længere se sig selv i helheden og igen opstår fremmedhed, roller og følelsen af, at man er en, der bliver gjort noget med som en ting. Derfor støttede Sartre de spontane og vilde kampgrupper og han besøgte blandt andet et medlem af terrorgruppen Baader-Meinhof i fængslet med verdenspressen i hælene. Sartre fastholder, at det er det enkelte menneskes handling i en given situation, der afgør den historiske og samfundsmæssige udvikling. Sartre vil altså vise, at man skal fastholde mennesket i samfundet som frit og handlende og som en del af et fællesskab i kamp.

Forholdet mellem mennesket og virkeligheden

Figurene viser Sartres 5 former for væren i den rækkefølge, de nævnes i afsnittet.

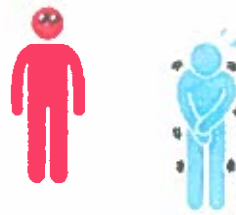
SARTRES 5 FORMER FOR VÆREN



1. Væren i sig
Verden er der i sig selv uden mening



2. Væren for sig
Jeg kan forholde mig til at jeg eksisterer og at verden eksisterer.



3. Væren for den anden
Blikket fra den anden gør mig fremmed for mig selv



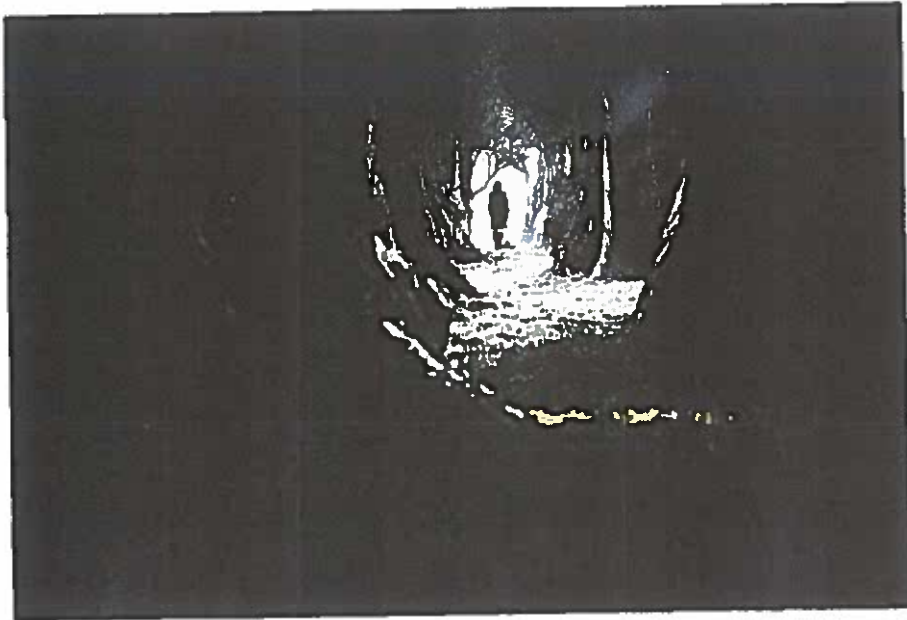
4. Væren for andre
Andre kan give mig et nyt blik på mig selv



5. Væren for gruppen
Spontan fælles kamp ændrer verden!

Liselotte Henningsen : Eksistentialisme i dansk,
systeme 2017.

Den eksistentielle fortælling



At vælge sin vej

De eksistentielle fortællinger og læseren

De eksistentialistiske filosoffer og teoretikere har alle som tema, at vi er sat i en verden, vi ikke selv har valgt. Vi er nødt til at forholde os til de betingelser, der møder os i denne verden. Når vi handler i forhold til dem, viser vi os selv og andre, hvordan vi tackler betingelserne, hvordan vi bruger vores liv, og som konsekvens af dette, hvem vi er.

Oplevelsen af at være en fremmed i sit eget liv, oplevelsen af angsten for at springe ud i at gøre noget helt nyt og anderledes, der vil ryste og ændre ens identitet er følelser, der er fælles for alle mennesker. Disse følelser kommer, når der opstår en krise i livet, og vel at mærke en krise, der truer identiteten og skaber fortvivlelse.

Hvad vælger man så? Dette spørgsmål er brændpunktet i den eksistentielle fortælling. De temaer, filosofien og mikrosociologien behandler, kan litteraturen formidle i øjenhøjde med sin læser.

De eksistentielle fortællinger tager fat i, hvordan det går hovedpersonen, hvordan denne tackler sit liv og sine kriser gennem de valg, der tages, eller dem, der ikke tages og, hvordan personens livsfortælling skrider frem. Når fortællingen er bedst, er der uforudsigelighed til stede, og vi kan ikke med det samme afdække, hvem personerne er, eller hvordan de vil handle i de afgørende øjeblikke .

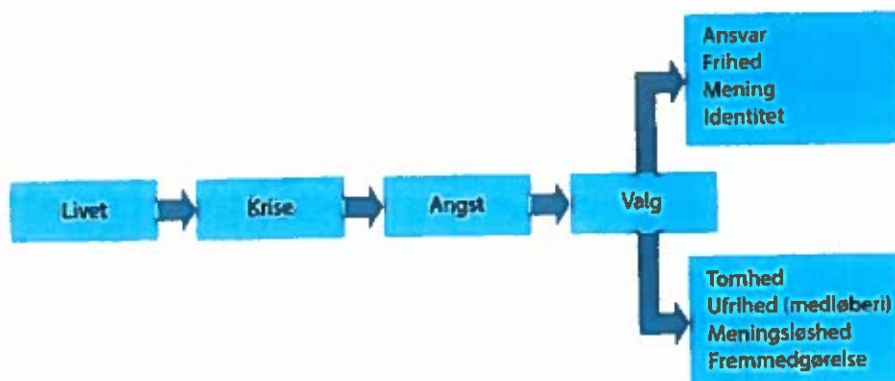
Via identifikation med den litterære stedfortræder får vi mulighed for at bearbejde og tage stilling til vigtige temaer, der måske ikke umiddelbart kan gennemlevs i den virkelige verden. Temaer, der ofte er universelle, bl.a. kærlighed, død, skyld, løgn og, i det hele taget dem, der hører til et levet liv. Vi kan på denne måde spejle os i fortællingernes afgørende begivenheder, og opnå katarsis.

Når vi lever os ind i hovedpersonerne og deres liv, kan vi komme tættere på, hvordan verden er skruet sammen, hvem vi selv er, og måske, hvordan verden, mennesket og vi selv burde være i fremtiden, eller måske bliver lige om lidt.

Fortællingen kan på den måde give sin læser modet til at iagttage sig selv og sit liv på nye måder og give mulighed for at ændre eller bekræfte den livsfortælling, man er midt i. Fortællinger og historier kan på denne måde være vejvisere eller rollemodeller.

Eksistentialistisk læsning i praksis

Når man arbejder med noveller ud fra et eksistentialistisk læsefokus, kan man tage udgangspunkt i grundbegreberne indenfor eksistentialisme. De handler helt overordnet og generelt om følgende. Et menneske lever sit liv. På et tidspunkt møder dette menneske forhindringer, eller forandringer, der gør, at det kommer i krise. Ordet 'krise' betyder i denne sammenhæng en situation, hvor man ikke mere kan finde mening i sit liv. Reaktionen er fortvivlelse og angst og disse følelser er så stærke, at man er nødt til at vælge, hvad man skal gøre og stille op med dem. Det valg, man tager for at tackle krisen viser, hvem man har valgt at være og, hvordan man vælger at handle. Vælger man at ændre sig selv, sit liv og dermed sin livsfortælling? Eller vælger man at lade andre om at tage beslutningerne for en, så man bagefter kan undskylde sig med, at det var de andres skyld, at det gik som det gik, og man blev som man blev ? Begge muligheder er valg, hvor svaret ligger hos en selv.



Livskrise valg

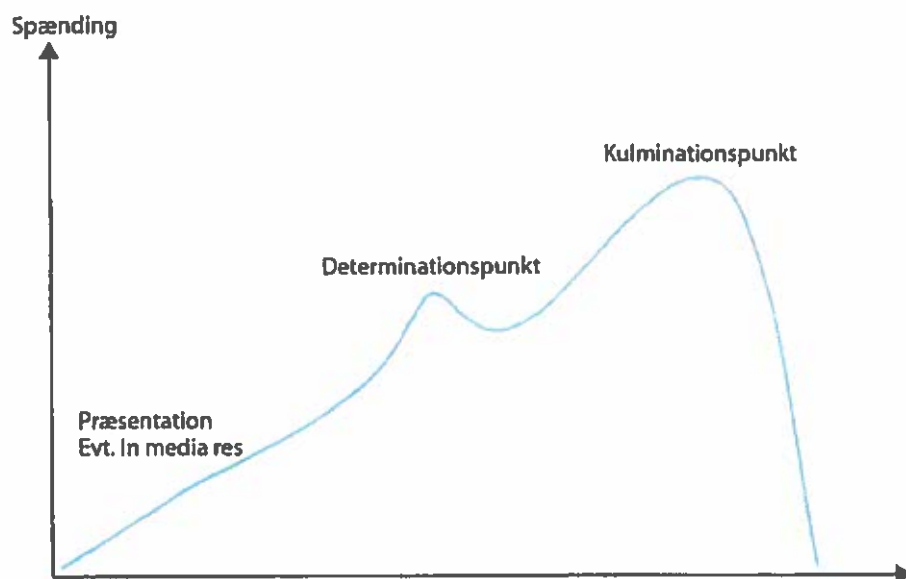
Den skematiske figur kan udbygges og nuanceres ved faktaboksen i afsnittet om Grundtemaer i eksistentielistisk litteratur, hvor der er givet bud på nogle af de grundtemaer, der kan findes i eksistentielistisk litteratur.

Grundtemaer i eksistentielistisk litteratur

FAKTABOKS: NOGLE GRUNDTEMAER, MAN OFTE KAN FINDE I EKSISTENTIELISTISK LITTERATUR

- Eksistentiel angst og fortvivelse
- Oplevelse af distance i forhold til sig selv og/eller andre
- Oplevelse af fremmedhed
- Følelse af tomhed og intethed
- Narcissisme og behov for andres bekræftelse
- Behov for at følge andres norm og mening
- Spidsborgeren, slavemoralen, den onde tro, det falske selv
- At vælge ikke at tage et valg
- At turde tage et valg
- At turde se 'intet' i øjnene
- Mod til at se sit liv i øjnene og ændre det
- Det etiske valg, den gode tro, det sande selv
- Viljen og behovet for at være der for andre
- Modgang bliver til mening i ens livsfortælling
- Mod og vilje til at leve her og nu
- At turde møde det absurde
- Den absurde humor
- Accept af ens livsvilkår/ skæbne

Især er valget, eller manglen på valg centralt i denne sammenhæng, og ofte kan det være en hjælp at bruge berettermodellen til at finde de steder, der er afgørende valgsituationer for personerne.



Berettermodellen med determinationspunkt og kulminationspunkt

Denne berettermodel har to afgørende begivenheder, nemlig determinationspunktet og kulminationspunktet.

Determinationspunktet

Determinationspunktet er det sted i novellen, der er afgørende for, hvad der senere sker. Det er det sted, hvor intet mere kan fortrydes. Den orden, der før var til stede i novellen brydes her og den kan ikke mere blive som den var før. Det afgørende bliver, hvordan personerne forholder sig til det, der bryder ind i deres liv. Hvad vælger de at gøre i denne afgørende begivenhed?

Læseren kan holdes i spænding her, hvor hovedpersonerne handler eller reagerer på de begivenheder, de kommer ud for. Hvad gør de, og hvorfor? hvorfor handler de ikke? eller hvorfor handler de ikke på en helt anden måde?

Fortælleren kan her vælge at styre læserens holdning til fortællingens handling og personer i en bestemt retning. F.eks. siger H.C. Andersens fortæller i *Hyrdinden og Skorstens-*

fejeren "og han føjede hende, skønt det var galt" (i betydningen forkert), da hyrdinden vil tilbage til stuen, fordi den vide verden er for stor en mundfuld for hende. Hun skulle have haft mod til at ændre sit liv, synes fortælleren.

Kulminationspunktet

I en novelle er kulminationspunktet det sted, der ofte viser resultatet og konsekvensen af determinationspunktet.

Kulminationspunktet har væsentlige træk, der kan lede frem til en forståelse og en fortolkning af novellens samlede ide. Her kan historiens konsekvenser eller erkendelse komme frem. Det kan være en morale, der opfordrer til at handle eller leve på en bestemt måde, men det kan også være en fremstilling af livsvilkår eller valg, der giver læseren et eksempel på de begivenheder, der præger et levet liv. Begivenhederne kan ligge op ad læserens eget liv, men kan også handle om andre mennesketyper, hvor læserens indlevelse og empati skal benyttes. Eller de kan lægge op til, at læseren forholder sig etisk til de temaer, der kommer frem i novellen.

Hyrdindens valg, der ikke bliver et valg

Et enkelt konkret eksempel på de to afgørende begivenheder kan ses i H. C. Andersens *Hyrdinden og Skorstensfejeren*.

Determinationspunktet opstår, da hyrdinden og skorstensfejeren har valgt at forlade stuen, ikke før, da det netop er den handling, der bestemmer, hvad der sker derefter. Nu er de på vej ud i den vide verden, og kan ikke vende hjem som de samme personer mere. Kulminationspunktet er, hvor hyrdinden tager turen tilbage til stuen. Hun kan ikke rumme den vide verden, og fravælger de muligheder, den kunne give hende. Denne handling viser en del om hendes personlighed og de valg og fravalg, hun foretager.

Opgaver til den eksistentielle fortælling



Grupper

1. Tag en runde med eksempler på fortællinger fra jeres opvækst og liv, der har haft betydning for jeres måde at opfatte jer selv på/ jeres selvfortælling. Giv bud på, hvad der var determinationspunktet og kulminationspunktet.
2. Vælg et antal noveller fra denne bog. To grupper læser den samme novelle. Prøv at afgøre, hvor determinationspunktet og kulminationspunktet er i jeres novelle. Kan nogle af begreberne fra faktaboksen om grundtemaer i eksistentialis-